

יחסים

לומדים על

אחים

"השומר אָחֵי אָנְכֵי"

"יחסים" מיועד לתלמיד בשיעורי תורה-שבע"פ בבית הספר הממלכתי. הוא יוצא לאור ע"י המטה ליישום דוחות שנה וקרמינצור, וע"י הפקוח על הוראת תורה שבע"פ ובשיתוף חל"ד מפעלים חינוכיים.

הרעיון המנחה אותנו באיסוף ועריכה של החומרים הוא הרצון לחבר את המקורות אל עולמו העכשווי של התלמיד בדרך אקטואלית ומגרה. אנו מאמינים שזו הדרך המוצלחת והנכונה ליצור עניין ומשיכה ואפילו "טעם של עוד" ללימוד מקורות חז"ל. "יחסים" עוסק במערכות יחסים שונות שבין בני הנוער וסביבתם האנושית והטבעית: אהבה, הורים, חברים, איכות הסביבה ומעורבות חברתית. "לומדים על אחים" הוא הגיליון השביעי בסדרה לאחר "לומדים על אהבה", "על מורים ותלמידים", "הורים וילדים" ו"לומדים על איכות הסביבה", "לומדים על חברים" ו"לומדים על מעורבות חברתית". לשמחתנו, תגובות התלמידים והמורים חיוביות מאוד ומאפשרות לנו להמשיך במפעל.

יחסים - "אחיהם על אחים"

מערכת היחסים שבין אחים היא מהמשמעותיות ומהסבוכות בחיינו. מחד האח או האחות הם הדמויות הקרובות לנו ביותר לצד ההורים: מאידך יחסי אחים מלווים תדיר במתחים וקונפליקטים שונים הנובעים מרגשות של קנאה, תסכול, רגשי נחיתות, תחושות של אפליה וכד'. דומה שמתח זה בא לידי ביטוי בשני פסוקים סותרים מהמקרא. בעוד שהאהבת בשיר השירים כמהה לאינטימיות עם האוהבה ומדמה אותה לקרבה של אחים - "מי יתנך כאח לי יונק שדי אימי, הרי שבספר משלי אנו שומעים ש"טוב שכן קרוב מאח רחוק".

רבים מהמומחים מסכימים שבשורש קנאת האחים מצוי רצונו העמוק של כל ילד לאהבה הבלעדית של הוריו. נוכחותם של אחים אחרים מאיימת על כל מה שחינוי לרווחתו של האח הבודד. משמעות הדבר פחות תשומת לב, פחות הכרה בהישגים ומעל לכל המחשבה שאם אבא או אמא מגלים אהבה ודאגה לאח אחר שמא הוא שווה יותר.

יחד עם זאת בחרנו בגיליון זה להתמקד ביחסים שבין האחים עצמם ופחות במעורבות ובאחריות של גורמים אחרים למערכת היחסים ביניהם.

כיצד, אפוא, ניתן להתגבר על המכשולים האובייקטיביים המעיבים על יחסי האחים במשפחה? אילו גורמים עשויים לטפח הרמוניה וקרבה בין אחים? מהי מידת ההשפעה והאחריות ליחסי האחים של ההורים לעומת האחים עצמם?

שאלות אלו ואחרות יידונו בגיליון הנוכחי באספקלריה של המקרא, חז"ל, ספרות ימי הביניים ומקורות אחרים.

לגיליון לומדים על אחים שני צדדים: צד אי מכיל מקורות שונים המדגישים את המתחים ביחסי אחים, מניעיהם ושושיהם. צד בי עוסק בדפוס יחסים הרמוני וחיובי בין אחים (נאמנות, תלות, תמיכה וכד'). אנו מקווים שלימוד המקורות יתרום להבנה טובה יותר של יחסי האחים ויעודד תקשורת חיובית יותר בתוך המשפחה.

**למידה פוריה ומהנה
יוחאי עדן, איציק רבי**

¹ מעניין לציין כי בשפה העברית מציינת המילה אח לצד הזיקה המשפחתית גם יחסי ידידות וחיבה. כך למשל כשרוצים לבטא יחס של תמיכה הדדית אומרים על מישהו שהוא "אח לצרה" ועל לוחמים השומרים נאמנות עמוקה אלו לאלו אומרים כי הם "אחים לנשק" ועוד ועוד.

הצעות להפעלה

פתיחה

- ניתן לפתוח בסבב בו כל תלמיד מספר על חוויה חיובית (תמיכה, רגשות אהבה וחיבה, וויתור) וחוויה שלילית (מריבה, תחושות קנאה, אפליה וכד') ביחסים עם האח או אחות. אפשר למקד את התייחסות התלמידים לשאלה בעזרת הנקודות הבאות:
- ◆ כיצד אתם מאפיינים את יחסים עם אחים - כטובים, מתוחים או נייטרליים?
 - ◆ אילו גורמים בתוך המשפחה משפיעים על היחסים בין האחים? (המקום במשפחה, ההורים, אופי, כשרון וכו')

עמוד א' - קין והבל

גופא

אחד הנושאים הטעונים והמעניינים בספר בראשית הוא הקונפליקט שבין אחים. כך אנו פוגשים בתחילת הספר את סיפור הרצח בין האחים, - קין והבל - ובסופו של הספר מכירת אח - בסיפורי יוסף. בין הסיפורים אנו מתוודעים למתח ולקונפליקטים שבין זוגות האחים, יצחק וישמעאל, יעקב ועשיו, ובמידה רבה אף אברהם ולוט. נראה שהקונפליקט שמעסיק את ספר בראשית, איננו הקונפליקט בין אבות לבנים, אלא דווקא בין אחים, וכנראה, יש בדבר בכדי לשקף את ההתמודדות שלנו עם הנושא, שצץ ועולה בכל שלב בחיינו: בחרנו להתמקד בסיפור קין והבל לא רק משום שהם זוג האחים הראשון, אלא גם משום שסיפורם הסבוך והטרגי קצר אך טעון מאוד, וממש קורא לנו לנסות להבינו ולפרשו כל פעם מחדש. אכן, על סיפור זה נאמרו במרוצת הדורות פירושים ומדרשים רבים ואת חלקם אנו מביאים לפניכם.

רקע בראשית פרק ד

סיפור קין והבל הוא מהמיתוסים הידועים והחשובים בתרבות המערבית. פרשת הרצח הראשון, רצח אח, מפגישה את הקורא לראשונה בתולדות האנושות עם תופעת הרוע האנושי. על כן הסיפור מעורר תהיות בקשר לטבע האדם, למהות האלימות האנושית, מניעה ועוד.

דומה, שאין זה מקרה שסיפור הרצח הראשון בתולדות האנושות מתרחש בין אחים. כפי שנאמר לעיל, הקונפליקט בין האחים הוא המרכזי בסיפורי בראשית ומצב זה מאפיין גם מערכות יחסים בין אחים בעידן המודרני. כך מעטות המשפחות המצליחות לחמוק ממצואות של יריבות, קנאה ותחושות אפליה בין האחים.

בשלב זה אנו מנסים לעמוד על המניעים והסיבות למתחים במערכות יחסים בין אחים בעקבות סיפור האחים הראשון בתנ"ך. סגנונו הקטוע של הסיפור משאיר לקורא מרחב גדול למלא את החלל הפרשני ולענות בעצמו על סימני השאלה הרבים שבו. אנו מציעים לקרוא את הקטע קריאה 'יחפה' ולהיעזר בשאלות הבאות:

- ◆ מדוע אלוהים אינו שועה למנחתו של קין?
- ◆ מדוע אלוהים כל-כך מופתע מכך שקין עצוב?
- ◆ מה המשמעות של פסוק ז'?
- ◆ מה אמר קין להבל?
- ◆ מדוע הרג קין את הבל?

מה אמר קין להבל? מדרש בראשית רבה

לאחר העיון בפרשה המקראית נעסוק בטקסט המרכזי של הגיליון - פרשנות חז"ל לפסוק: "ויאמר קין אל הבל אחיו...". חז"ל נתלים בפער הקיים בסיפור המקראי ומנצלים את ההזדמנות כדי לדרוש את הפסוק ולהביא את השקפותיהם באשר לשרשי האלימות האנושית. יותר מאשר הם מעוניינים להסביר את מה שיתרחש בין קין והבל הם מעוניינים להעביר לנו את המסרים שלהם אודות האלימות האנושית.

ניתן להיעזר בשאלות הבאות כדי להגיע להבנה מעמיקה של המדרשים ומתוכם לצאת אל שאלות אקטואליות:

- ◆ מהו גורם המחלוקת בין האחים, לפי כל אחד מהמדרשים?
- ◆ מי האשם במריבה, לפי כל אחד מהמדרשים?
- ◆ האם לבכור "באמת" מגיע יותר?
- ◆ איזו מבין שלוש המחלוקות קל יותר לפתור בדרכי שלום?
- ◆ האם ניתן ליצור חלוקה צודקת בין אחים?

2 על פי שלום רוזנברג, אדיפוס וקין: מדרש בראשית", אפריון 14 (1989), עמ' 19

הצעה לסיכום העיון במדרשים

בין שלושת המדרשים קיימת הסכמה לגבי מידת האחריות הבלעדית של קין והבל לסכסוך. לא ההורים, לא אלוהים או כל גורם חיצוני אחר יצרו את הקונפליקט. קיימת הסכמה גם לגבי הפירוש של הביטוי "ויאמר קין אל הבל אחיו"; כל המדרשים מניחים שהמילה "ויאמר" מציינת דיאלוג בין קין והבל שהתפתח למריבה ושפיכות דמים אלא שהם חלוקים בשאלת תוכנה של המחלוקת. חשוב להדגיש כי שלושת המדרשים מטילים אחריות שווה על קין והבל.

לפי **המדרש הראשון**, הוויכוח בין השניים היה ביסודו מריבה על רכוש. בין השניים הייתה הסכמה עקרונית על חלוקת הרכוש: נכסי דלא נידידי לאחד ומטלטלין לאחר. ברם מחלוקת קשה התפתחה סביב ההתנגדות של כל אחד מהאחים לשיתוף האחר בחלקו שלו. שהרי חלוקה אמיתית של העולם איננה ניתנת לבצוע. משמע בעל כרחם שני האחים תלויים וקשורים זה בזה! - בעל המטלטלין זקוק לקרקע לעמוד עליה ובעל הקרקעות אינו יכול לחיות ללא לבוש או פריטים אחרים שאינם מגוף הקרקע. בסופו של דבר הסתיימה המריבה באופן טראגי שעה שקין גבר על אחיו ורצח אותו.

כאן אנו שואלים מה ניתן ללמוד מפרושונו זה על מערכת יחסים בין אחים בכלל? דומה, שהדרשן נגע באחת הנקודות הרגישות והכואבות בחיי האחים במשפחה - יריבות על רכוש. מקור תסכול עיקרי של הורים לילדים צעירים הוא המאבק היומי על זכויות רכוש. אפילו הורים שבחיי היומיום שלהם בעבודתם, אמונים על פתרון בעיות מקצועיות סבוכות ביותר משתתקים במבוכה לנוכח תסבוכות משפחתיות המתגלעות על ריב בריב בין אחים על צעצוע, בגד, הזכות לצאת לבילוי וכד'.

המדרש השני מסיט את מוקד הוויכוח למקום אחר. לדעת רבי יהושע דסכנין, נסב הריב בין קין והבל על השאלה: בתחומו של מי ייבנה בית המקדש. הדרשה מבוססת על הביטוי 'שדה' המופיע בסיפור בו נאמר: "ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם **בשדה**". לפי פשוטו של הכתוב, כוונת המילה שדה לציין את מקום התרחשות הריב. ואולם, לפי דרכו של הדרשן, המילה שדה מורה על תוכן נוסף - בית המקדש. את הביסוס לפירוש זה יוצר הדרשן בטכניקה דרשנית המכונה "גזירה שווה" ולפיה, מילה מסוימת המופיעה בשני מקומות שונים בתנ"ך מעניקה לעיתים ממד נוסף להבנת הטקסט. המילה 'שדה' מופיעה במקום אחר בתנ"ך בנבואת מיכה על חורבן בית המקדש שם נאמר: "לִכְן בְּגִלְגָּלְכֶם צִיּוֹן שְׂדֵה תִּחְרַשׁ וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶה וְהָרַ הַבְּיָת לְבָמוֹת יַעֲרִי" (פרק ג', י"ב). נחזור כעת לפרשת קין והבל. רבי יהושע קושר בין המילה 'שדה' שנוכרת אצלנו ובין אותה מילה הנוכרת במיכה. מאחר שבנבואת מיכה היא מציינת את בית המקדש הרי שגם אצלנו היא מציינת את אותו מקום, ולפיכך הוא דורש שהריב היה על 'השדה', כלומר על בית המקדש.

מהי משמעות הסכסוך אודות בית המקדש? ניתן להציע את הפירוש הבא: המחלוקת על בית המקדש מבטאת מתח על רקע דתי. בלשון מודרנית אפשר לומר שבין האחים התגלע סכסוך אידיאולוגי, רוחני ותרבותי. כל אחד מהשניים נאבק על ההגמוניה הרוחנית, על האמת הדתית ואולי גם על הכבוד להיות בעליה של אותה הגמוניה...

המדרש השלישי מציע אפשרות נוספת לשאלה מה אמר קין להבל? לפי דעה זו, הרקע למריבה בין קין והבל היה - מי יזכה לשאת את אחותם התאומה? לשון אחר, לפנינו ריב על רקע רומנטי. כאן אנו מגלים פן נוסף המשפיע על הסכסוך: לכל אחד משני האחים טיעון משכנע מדוע דווקא לו מגיע לשאת את האחות. הבל טוען לזכותו על אחותם כיוון שנולדה יחד אתו. קין לעומתו מזכיר להבל שהוא בעצם הבכור ולכן לו מגיעה הזכות לשאת את האחות.

מאבק בין אחים או אחיות, או בין חברים טובים על לבס של אהוב או אהובה, הנו עניין מוכר בתרבות האנושית, בהמשך ספר בראשית לאה ורחל נאבקות על אהבת יעקב, כמו גם בימינו האחים בסדרת הטלוויזיה "היפים והאמיצים" מתחרים על ליבה של ברוק.

הצעות הרחבה

בגיליון לתלמיד מופיעים מקורות נוספים שתכליתם לחדד ולהעמיק את ההבנה של הנושאים העולים מתוך הדיון בטקסט המרכזי לכיוונים נוספים. הקטעים הבאים מהווים מעין מדרש מודרני ואקטואלי לסיפור.

1. יחסים מסוכנים - יריבות בין אחים

בספר בראשית מרובים הסיפורים על מערכות יחסים בין אחים וברובן מתבטאים מתח, יריבות ואפילו שנאה. המדרש שלפנינו לומד מכאן על טיבן של מערכות יחסים בין אחים בכלל, והוא מגיע למסקנה כי "רוב האחים שונאים זה לזה". טקסט זה מהווה הזדמנות טובה לבחון השקפה זו: האמנם שנאת אחים היא מצב טבעי? האם אי אפשר אחרת? כאן ניתן לאפשר לתלמידים לספר על מערכות היחסים שלהם עם אחיהם ואחיותיהם, ולנסות למצוא דרכים לשיפורם.

2. זו שיח של חרשים, אלישיה אוסטרייכר, אי הבנה - יהודה עמיחי

השיר של אלישיה אוסטרייכר מתאר מערכת יחסים מורכבת וכואבת מאוד בין אחים והוריהם תוך שימוש במוטיבים מסיפור רצח הבל על ידי קין.

³ לפי האגדה נולדה יחד עם הבל תאומה נוספת שעליה הכתוב אינו מספר.

שירו של עמיחי מציג זווית ראייה מקורית ומרתקת על יחסי האחים קין והבל בפרט, ועל כל מערכת יחסים בין אחים בכלל. שני השירים מהווים הזדמנות לדיון ולבירור רגשי של יחסים בין אחים והורים בתוך המשפחה.

3. קין נולד דפוק - יגאל תומרקין

מקור זה הוא קטע ממאמר של תומרקין המגלה הבנה עמוקה למניעים של קין לרצח אחיו. לדבריו, רגשות הקנאה והתסכול שפעפו בליבו של קין היו תוצאה של עוול שנגרם לו ע"י אלוהים. ניתן להשתמש בקטע כבסיס לדיון בשאלה מה גורם לרגשות הקנאה? מה תפקידם ומידת השפעתם של ההורים, של המשפחה, של המצב הכלכלי וכי' על אופיינו ומעשינו? האם נסיבות חיינו מצדיקות מעשי אלימות כלפי אחים?

4. קנאת אחים - ברנו בטלהיים

המונח "קנאת אחים" מתייחס למערכת סבוכה ביותר של רגשות וסיבותיהם. פרט למקרים נדירים ביותר, הרגשות המתעוררים באדם הנתון בקנאת - אחים, חורגים מכל יחס למצבו האמיתי בקרב אחיו ואחיותיו, כאשר בוחנים אותו באופן אובייקטיבי... למרות השם "קנאת אחים", קשור סבל נורא זה רק בעקיפין באחיו ובאחיותיו של הילד. מקורו האמיתי הוא ברגשותיו של הילד כלפי הוריו. כאשר אחיו או אחותו הגדולים של הילד מוכשרים ממנו, מעורר הדבר בקרבו רק תחושות ארעיות של קנאה. תשומת לב מיוחדת, המופנית לילד אחר, הופכת עלבון רק אם הילד חושש, שבניגוד לכך אין הוריו מעריכים אותו, או שהוא מרגיש כי הם דוחים אותו. בשל חרדה כזאת הופך אח אחד או כל האחים והאחיות לקוף בבשרו של הילד. החשש כי בהשוואה אליהם אין הוא יכול לזכות באהבתם של הוריו ובהערכתם, הוא המצית קנאת אחים. (ברנו בטלהיים, קסמן של אגדות, עמ' 188)

מקור זה מציג עמדה, לפיה, שורשיו של המתח ביחסים בין אחים אינו האחים עצמם אלא רגשותיו של הילד כלפי הוריו. ניתן לראות בעמדה זו פרשנות נוספת לסיפור קין והבל אודות השפעת ההורים על היחסים שבין האחים. האם פרשנות זו מתאימה לדרך שבה מסופר במקרא על היריבות שבין קין והבל? האם התלמידים מזדהים עם עמדה זו, או מתנגדים לה? מהו המקור לקנאת אחים לאור תחושותיהם?

5. צער גידול בנים - המשפחה הראשונה אצל הפסיכולוג, אדווין פרידמן

ממצאים ארכאולוגיים חשפו לאחרונה "דו"ח אבחון משפחתי" שעשה אחד המלאכים כעשרים שנה לאחר בריאת העולם. להלן תרגום המקור:
משפחה בת ארבע נפשות: אמא, אבא ושני בנים שקרובים זה לזה בגילם. הם הגיעו לטיפול מפני שהבנים רבו ביניהם די הרבה, בעוד שני ההורים חשו חסרי אונים לאור המצב. רוב תשומת הלב מופנית לאח הגדול, שמרבה לרטון. הוא זועף מאוד ומקנא באחיו הצעיר המוצלח ממנו.
האח הצעיר אינו מודע ליתרונו, ולכן אף פעם אינו מסתיר את הצלחתו, את אופיו הנוח או את הגמול על שגשגו. נראה שהאח הגדול כלל אינו מבין מדוע ההצלחה אינה מאירה פנים גם לו.
אך נראה שעוד משהו, חוץ מחוסר שביעות הרצון שלהם, מחלחל מטה, בייחוד לבן הבכור. מזיקה ביותר הגישה שלהם כלפי חוסר שביעות הרצון שלהם. נראה שלא הבעל ולא האשה אינם מוכנים ליטול אחריות על גורלם האישי. שניהם טוענים ללא הרף שחיהם היו שונים לגמרי לו רק נהג האחר אחרת. היות שאף אחד מהם אינו מדבר על שורשיו (נראה ששניהם מנותקים מעברם), קשה לדעת איך תרמה ילדותם שלהם לחוסר אחריות בדרגה כזאת, אף על פי שקיים חשש סביר שבילדותם הוגש להם הכול על מגש של כסף. אכן, נראה שכל אחד מהם גדל באווירה חסרת כל אתגר משמעותי...
נראה שבמשפחה זו אין שום חוסן, ובזאת אני מתכוון לומר שחסרה היכולת של אחד מבני המשפחה לומר: אני אני; כאן אני עומד; אני מסתיים כאן, ואתה מתחיל שם, וכו'. ייתכן שהציפייה המתמדת שהשני "ישמור" עליו היא שמונעת מכל אחד לקחת אחריות על עצמו. וכל עוד ההורים נוקטים גישה זו, אין אנו יכולים לצפות מהילדים להתנהג יפה יותר זה אל זה, ועוד פחות מכך לדרוש מהם לדאוג זה לזה. מצב זה יותיר בהם ללא ספק אות וסימן.
במשפחה כזאת, שאף אחד בה אינו מסוגל לקחת אחריות לבדידות האישית שלו ולבדידות של מישוהו אחר, אני חושש שחולשותיהם של הילדים לא יתוקנו אף פעם. למעשה, חששותיי חמורים יותר. אם ההורים ימשיכו להתקשות להתמודד כל אחד עם מצוקתו, אני חושש שראיית העולם של קין לא תתמקד לעולם באמת בעצמו. בראותו באחיו את מקור צרותו, הוא עלול לקום יום אחד ולהרגו.

אם נדמה היה שמשפחות שאינן מתפקדות הן תוצר של חיים במאה העשרים ואחת, עיון ב"דו"ח האבחון" של הפסיכולוג אדווין פרידמן על המשפחה הראשונה מכריח אותנו לשקול את הדבר שנית. פרידמן מניח במוקד הדיון את היחסים שבתוך המשפחה, ומעודד אותנו לשאול מה תרומתם של אדם וחווה למערכת היחסים שבין קין והבל? ומה מידת אחריותם לרצח? עוצמת הסיפור המקראי ופרשנותו של פרידמן מזמינים אותנו לבדוק כיצד אנו מנהלים ויכוחים ומיישבים סכסוכים במשפחותינו כיום. מעניין לקיים דיון משווה בכתה בין עמדותיהם המנוגדות של פרידמן ושל תומרקין, כשזה האחרון רואה באלוהים את מקורו צרותיו של קין. אפשר גם להעלות לדיון בכתה את מידת האחריות של אלוהים, מה יכול היה לעשות אחרת? ומה יכול היה לעשות ולא עשה?

פירוש מעניין זה מטיל אשמה מסוימת על הבל, שלא די שלא גילה אמפטיה כלפי אחיו המדוכא אלא אף שמח לאידו, ובכך ליבה עוד יותר את רגשות התסכול והקנאה שהיו קיימים בלאו הכי אצל קין.

7. אפליה ועונשה

קטע זה מן התלמוד הבבלי עוסק ביחסים שבין יוסף ואחיו ולתרומה המכרעת של האב יעקב לקנאה בין האחים. לפי המדרש, שורשה של שנאת האחים ליוסף הייתה אפלייתו לטובה של יוסף על פני אחיו. המסר העיקרי של התלמוד הוא שאפילו העדפה בדבר פעוט (כתונת הפסים שנתן יעקב ליוסף) עשויה לגרום לקנאה, למתח ולשנאה בין האחים.

עמוד ב' 'שבת אחים גם יחד'

בצד זה של הגיליון מובאים טקסטים המציגים את הצד האחר והחיובי של יחסים בין אחים.

גופא

במרכזו של עמוד זה מובא הסיפור הידוע על נאמנותם ואהבתם של שני אחים. הסיפור מציע מהלך אירועים אחר למה שאירע בין האחים "בהיותם בשדה". לסיפור זה קיימות גרסאות רבות. בגיליון זה בחרנו בגרסה המתאימה ביותר לדעתנו לכיוון הרעיוני הכללי המובע בו.

לאחר קריאת הסיפור כדאי לערוך השוואה בין המדרשים אודות קין והבל ובמיוחד המדרש על בית המקדש, והמסר של סיפור זה בעזרת השאלה:

◆ במה דומה ובמה שונה סיפור זה לעומת המדרשים אודות קין והבל?

לסיכום ניתן להציע את הפרשנות הבאה:

כמו בהשתקפות של מראה מאיר המדרש החדש את האחים, את היחסים ביניהם ואת מעמדו של בית המקדש מן הכיוון ההפוך למדרש המסורתי. את האחים המקראיים, שמתחרים זה בזה על אהבתו של האל ועל מידת קרבתם אליו, מחליף הסיפור העממי באחים שחיים בנפרד אך דואגים זה למצוקתו של זה. את המאבק על רכוש וכבוד ממיר הסיפור ביחס אידיולי של נדיבות ודאגה לאחר, אהבה שגוברת על הדאגה לצרכים שלך. מקומו של המקדש הופך ממוקד הסכסוך ומפסגת המאבק בין אחים, למקום של שותפות, שלום ואחוה. בעזרת כוחה היצירתי של אומנות המדרש מבקש הסיפור לצקת תוכן חדש ביחסים בין אחים וליצור דגם של אחווה. כאן מוצג חזון שעל פיו יחסים מתוקנים בין אחים יביאו להקמת מקום נעלה, בית רוחני משותף, על בסיס של חיבוק ולא על בסיס של אלימות.

הצעות הרחבה

כמו בעמוד הקודם גם כאן מופיעים מקורות נוספים שתכליתם לחדד ולהעמיק את ההבנה של הנושא המרכזי של עמוד ב'.

1. אתה מוצא שלא היו מעולם אחים מחבבין זה לזה.

דבריו המרגשים של הרמב"ם ואבלו הכבד על מות האח האהוב, חושפים בפנינו מערכת יחסים מיוחדת במינה בין שני אחים. מערכת של שותפות כמעט מלאה כשכל אחד מהאחים מביא אל השותפות את יכולתו ואת כישוריו, מתוך מחויבות הדדית וערבות הדדית מוחלטת. הרמב"ם בעל הכישורים הלמדניים הגבוהים משמש כמורה לאחיו הצעיר והשני שהצטיין במסחר יוצא למסעות ועמל לפרנסתו ולפרנסת אחיו. עם מות האח ברור לרמב"ם שהאחריות על משפחת אחיו עוברת אליו. בביטוי "ואני הייתי יושב לבטח" מושפע הרמב"ם מהמדרשים הרבים על האחים יששכר וזבולון שהפכו לדגם מוצלח של אחים שותפים.

"זבולן לחוף ימים ישכון, הרי זבולן קדם ליששכר שכן מייחסן יששכר זבולן, ולמה כן אלא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולן בא ומאכילו לפיכך קדמו, עליו אמר הכתוב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, יששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו, וכן משה אומר (דברים לג) שמח זבולון בצאתך, למה שיששכר באהליך שלך הן שאת מסייעו לישב בהן."

[בראשית רבה (וילנא) פרשה צט]

2. שבת אחים גם יחד

חברות טובה ושיתוף פעולה בין שני אנשים זרים זה לזה היא חיובית ומעוררת אהדה. אך בחברות טובה בין אחים יש משהו שהוא מעבר לזה, היא מרנינה, היא מרגשת וגורמת לנו לחוש סמפטיה גדולה כלפי עצם הקשר. האם אנו חשים כך משום שיש כאן ביטוי של רצון קמאי שלנו? האם אנו שואפים לעצם הביטחון שיש בקשר-דם? ואולי כל זה משום שאנו יודעים שקשר מסוג זה הוא נדיר?

3. אח ואחות והבנק למסחר

עד כה ראינו בעמוד זה של הגיליון מקורות המדברים בשבח החברות, המחויבות והערבות ההדדית בין אחים. אך עד כמה? מהו הגבול לאותה אחריות ולאותה ערבות בין אחים? לפנינו דוגמה לאחות שנשחפת אחר אהבתה ודאגתה לשלומה של אחיה שהסתבך בהימורים. על מנת להצילו מידי נושיו, מועלת האחות באמון מעבידיה ולקוחותיה, גונבת כספים רבים, ומכניסה את עצמה לסבך של פלילים. כדאי לעלות לדיון בכתה את השאלה בנושא הגבולות ולשאול מה אתם מוכנים לעשות למען אח או אחות? והאם כדי להציל אדם קרוב מותר לעשות הכל?

4. בגלל שאני אחיו

בשיר החביב הזה מתחליפים רגשות הקנאה, שראינו עד כה בלימוד וקיבלנום באופן טבעי, במחשבות של שיתוף פעולה וניצול היתרון של הימצאות אח קטן. הרעיון כל-כך נחמד עד שאנו שוכחים לרגע שכתב את השיר אדם מבוגר.

5. אביתר

השיר בעל הלחן היפה² (כדאי מאוד להשמיעו לתלמידים ליצירת אווירה נעימה) מתאר אינטימיות בין שני אחים, שמחה והרבה אהבה. השיר מביא ללימוד שלנו פן נוסף: בין אחים יכולה להתקיים מעין ברית שובבות, קונדסות, מול עולם המבוגרים. שניהם ביחד משחקים ונהנים בעולם המיוחד, משתוללים בשלולית וחוטפים צעקות מאמא.

6. שוה ציטוט

מובאות כאן ציטטות אודות אחים והיחסים ביניהם. הפסוקים והפגמים משקפים את יחסם של מחבריהם להיבטים שונים הנוגעים בנושא, ומחדדים את השאלות שעלו עד כה בלימוד.

7. פעילות לימוד מקוונת

מומלץ להיכנס עם התלמידים לפורום "אחים ואחיות" באתר "גלים", ולאפשר להם לנהל דיון חופשי בנושא. אפשר לבקש מהם להתייחס למקורות שנלמדו, להביא מחייהם האישיים סיפורים, בעיות או דילמות הקשורות למורכבות היחסים עם אחיהם. אפשר לנתח מקרים שכבר נמצאים בפורום. היתרון כמובן בפורום אינטרנטי, שהוא מאפשר חשיפה בעילום שם, ולימוד משותף עם תלמידים מבתי ספר אחרים.

כתובת הפורום: <http://www.snunit.k12.il/netforumh/galimchild/a/3-3>

8. הרחבה ביבליוגרפית

עוד באתר "גלים" מבית סנונית חומר עיוני רב, הכולל ספרים, מאמרים, ואתרי אינטרנט בנושא "אחים". כן גם פורום מעניין המאפשר לתלמידים לדבר על נושאים אישיים ולקבל עצות בעניין יחסיהם עם אחיהם.
לפניכם הכתובת: <http://learn.snunit.k12.il/galim/horut/upload/.bibliofeeling/aaa.html#ma>

⁴ הגרסה היהודית הקדומה ביותר מופיעה בספרו של קושטא 'אבן ישראל' מהמאה ה-17.

⁵ על פי תניא ציון, 'ספרי ראשית' עמוד 183.

⁶ מורים המעוניינים להרחיב את הלימוד בעניין זה לכיוון הספרותי יכולים להביא את סיפורו הקצר של ש"י עגנון

⁷ "יששכר וזבולון". עגנון הרכיב את הסיפור מכמה מדרשים שאחד מהם הוא הנוצר לעיל.